Téra, Michal

Idea uherské státnosti a Slované ve středověkých uherských kronikářských textech

Porta Balkanica. 2021, vol. 12, iss. 1-2, pp. [53]-66

ISSN 1804-2449 (print); ISSN 2570-5946 (online)

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/144474
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

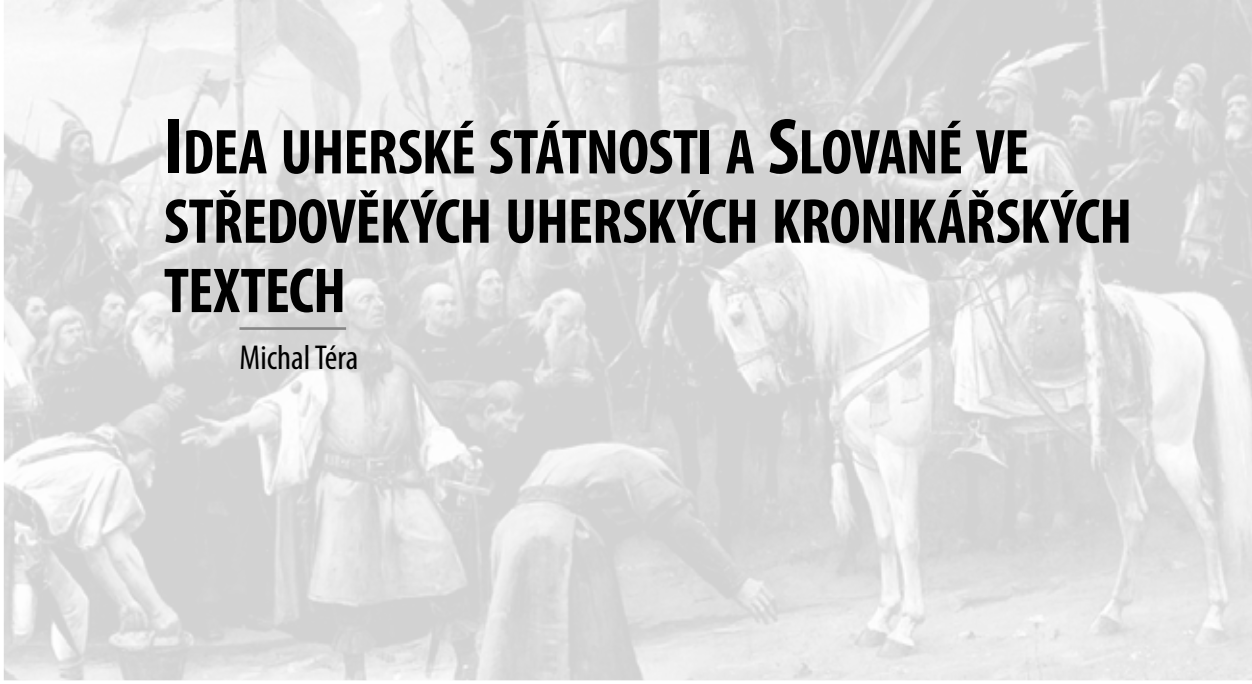

Idea uherské státnosti a Slované ve středověkých uherských kronikářských textech

Michal Téra

Cílem tohoto příspěvku je popsat poměr oficiální uherské státní ideje, tak jak je zobrazena ve středověkých kronikách, ke vztahu Maďarů a Slovanů v počátcích zrodu uherského státu. Líčení tohoto vztahu má význam pro pochopení uherské státní identity a historické paměti, zároveň se jedná o významný prvek, s nímž vstupovalo Uherské království jako lokální velmoc do prostředí balkánských Slovanů. Tato balkánská expanze, směřující do Chorvatska, Dalmácie, Bosny, Srbska i Bulharska (Font, 2005, s. 7–22; Lasić, 2011, s. 39–59; Zsoldos, 2004, s. 19–26), probíhala v době formující se středověké uherské státní ideologie.

Je proto zajímavé sledovat, zda se v období, kdy se Uherské království snažilo ovládnout a kontrolovat rozsáhlé slovanské oblasti, neodrazila tato ambice rovněž v interpretaci raných uherských dějin, které musely vylíčit podobu prvotního vztahu ke Slovanům, na něž Maďaři narazili v Panonské nížině. Taková líčení by totiž mohla obsahovat dobovou snahu uherské elity proniknout a provázat se s prostředím jihoslovanských států (příp. na severu s Haličí) a představit např. vstup Maďarů do Panonské nížiny a vznik uherského státu v duchu jisté maďarsko-slovanské spolupráce, k níž se středověký uherský stát snažil přimět chorvatskou, bosenskou, bulharskou, srbskou nebo haličskou aristokracii. Tato práce je tak založena na analýze středověkých uherských kronikářských textů mezi 12. a 15. stoletím, v nichž zkoumá portrét maďarsko-slovanských vztahů v raně uherském období a na jeho základě i počátek uherské státní ideologie. Tento aspekt lze považovat za důležitý i v případě středověkých uhersko-jihoslovanských vztahů: je totiž podstatné, v jakém ideovém ovzduší se středověké uherské velmocenské ambice realizovaly.

V lednu roku 2019 pronesl maďarský premiér Viktor Orbán v budapešťském parlamentu projev, v němž mimo jiné řekl: „*Dnešní situace je taková, že Maďaři tvoří 0,2 % světové populace. Z toho přímo vyplývá, že přežití a pokračování maďarského národa není automatické. Pro národy s početným obyvatelstvem a početným příbuzenstvem je svět, kde jejich vlastní druh neexistuje, zkrátka nepředstavitelný. Ale maďarští politici musí vycházet z předpokladu, že je možné, že zmizíme, že je možné nás rozložit, že je možná naše absence a svět může přijít o maďarskou verzi Homo sapiens.*“ Lze mít za to, že obsah tohoto útržku je typický pro maďarské prostředí: ve své podstatě nevelký národ bez bližšího jazykového příbuzenstva uprostřed Evropy je skutečně jistou raritou a z pohledu řady maďarských vlastenců, politických reprezentantů či intelektuálů v průběhu maďarských

dějin raritou ohroženou, z čehož často vycházely a vycházejí konkrétní kroky při organizování maďarského státu, jeho politiky a jeho společnosti. Skutečnost, že se uchovali potomci – přinejmenším jazykoví – dávného kočovného etnika na území Panonské nížiny, můžeme z jistého úhlu pohledu vnímat jako historickou anomálii. Většina podobných společností takový osud neměla. Zdejší starověké indoevropské národy podlehly několikasetleté romanizaci, sarmatští kočovníci se asimilovali během stěhování národů, Hunové, kteří sem přesunuli z východoevropských stepí centrum svého svazu v první polovině 5. století, zmizeli záhy po pádu Attilovy říše, stát podunajských Bulharů se sice udržel, ale jeho zakladatelé se plně slavizovali a ztratili svou kulturní a jazykovou svébytnost. Podobný osud čekal i Avary – jejich kaganát, který po několik desítek let sužoval Byzanc, Itálii i Franskou říši a pevně k sobě vázal slovanské okolí, se v průběhu 7.–9. století částečně slavizoval a nakonec zanikl, aby ho nahradila Stará Morava. I nomádi, kteří se objevili v Karpatské kotlině po Maďarech, prošli rychlou asimilací (část oghuzského obyvatelstva a Kumáni). Je proto pozoruhodné, že podobný osud nepotkal Maďary – očekávatelným procesem by bylo rozplynutí ve slovanském okolí po pacifikaci neklidného etnika v druhé polovině 10. století, případně jazyková a kulturní slavizace v rámci státní struktury, jako se to přihodilo Bulharům. K tomu však nedošlo – Maďarům se podařilo nejen udržet svoji etnicitu, ale zároveň založit stát.

Formování uherského státu probíhalo vlastně po celé 10. století, ale zintenzívnilo se v jeho druhé polovině. V průběhu vlády prvního uherského krále Štěpána I. bylo územní i strukturální budování státu dovršeno a Uhry se zařadily mezi další středoevropské státní útvary. Proces etatizace Maďarů byl přímo spojen se změnou jejich životního stylu – přechodu od kočovnictví k usedlému zemědělství – a s christianizací. Všechny tyto tři souběžné a mezi sebou provázané proměny maďarské společnosti vytvořily z Maďarů národ evropského typu, kterým jsou dodnes. Co je však nápadné při těchto procesech, je podíl slovanského obyvatelstva. Uherská státnost i usazování a pokřesťanštění Maďarů probíhá za intenzivní součinnosti toho slovanského obyvatelstva, které se ocitlo v rámci vznikajícího uherského státu. Byli to Slované, kteří Maďary v podstatě provedli všemi nutnými fázemi k jejich „poevropštění". Dobové dokumenty o takovém působení Slovanů na Maďary v podstatě mlčí a spíše zdůrazňují maďarskou agresivní dominanci nad slovanským obyvatelstvem. Perský encyklopedista Abú Alí Ahmad bin Umar ibn Rusta ve své *Knize vzácných drahocenností (Kitáb al-aʿlák an-nafísa)* o Maďarech na počátku 10. století píše: „*Mají převahu nade všemi Slovany, kteří s nimi sousedí, a přinucují je k tíživým daním, takže jsou v jejich rukou v postavení zajatců.*" (Magnae Moraviae fontes, 1969, s. 344) Kónstantinos VII. Porfyrogennétos v první polovině 10. století ví, že Maďaři (Τοῦρκοι) ovládli území Staré Moravy a nyní tam sídlí (οἰκοῦσιν) (Magnae Moraviae fontes, 1969, s. 344). Cordóbský diplomat a kupec Ibráhím ibn Jaʿqúb v druhé polovině 10. století už tvrdí, že významné „severní" neslovanské národy komunikují slovanským jazykem: „*Nejvýznamnější kmeny severu hovoří slovansky, neboť se s nimi míchají. A k těm patří kmeny Tudiští* [= asi Němci], *Unkalí* [= asi Maďaři], *Pečeněgové, Rusové a Chazaři…*" (Magnae Moraviae fontes, 1969, s. 417) V první polovině 11. století perský autor Gardízí líčí ve svém historickém díle *Okrasa historie (Zajnu l-achbár)* na základě starších pramenů soužití Maďarů a Slovanů takto: „*A Maďaři jsou ctitelé ohně a podnikají nájezdy na Slovany a Rusy a přivádějí odtamtud otroky a dopravují je do Byzance a prodávají. A tito Maďaři jsou lidé hezkého vzhledu a pohlední. A oblékají se do brokátu a jejich zbraně jsou ozdobeny stříbrem a oni ustavičně napadají Slovany.*" (Magnae Moraviae fontes, 1969, s. 427) Ovšem o skutečnosti, že Maďaři obsadili původně slovanskou zemi, ví celá řada evropských středověkých pramenů. Například nejstarší staroruská kronika *Povesť vremennych lět* píše: „*Když slovanský národ, jak jsme řekli, žil u Dunaje, přišli od Skythů, to znamená od Chazarů, takzvaní Bulhaři a usadili se u Dunaje mezi Slovany. Pak sem přišli bílí Uhři, usídlili se na slovanské zemi, vyhnali Vlachy a ovládli slovanskou zemi.*"[1] (Ипатьевская летопись, 2001, s. 9) Ve stejné době spojuje český kronikář Kosmas pád velkomoravské říše s domnělým zločinem Svatopluka a konstatuje: „*Království po něm drželi krátký čas jeho synové,*

[1] „*Slovenьsku že jazyku. jako že rkochomъ živuštju na Dunai. pridoša ot Skufъ. rekše ot Kozarъ. rekomii Bolgare. i sědoša po Dunajevi. nasilničě Slovenomъ běša. a po semъ pridoša Ougre Bělii. i naslědiša zemlju Slověnьskuju. prognavše Volochy, iže běša preže prijalě zemlju Slovenьsku.*"

ale méně šťastně; neboť jednak bylo od Uhrů rozchváceno, jednak od východních Němců a Poláků až do základů nepřátelsky zpustošeno.“[2] (Cosmae Pragensis Chronica, 1923, s. 34; Kosmova kronika česká, 2005, s. 41).

Nicméně slovanský vliv na maďarské obyvatelstvo byl nepochybně zásadní a velmi silný a vypovídá o tom svědek nejpřesvědčivější – jazyk. Maďarština je přímo prošpikovaná slovanskými výrazy, jejichž nejpočetnější skupinu lze spojit právě s procesy probíhajícími během 10. a 11. století: s christianizací, formováním státu a přechodem na usedlý způsob života spojený se zemědělskou výrobou. Slovanského původu nebo přes slovanské prostředí přefiltrované jsou církevní výrazy jako *abát* (opat), *páp* (kněz/pop), *kanonok* (kanovník), *barát* (řádový bratr), *pilis* (tonzura/pleš), *kereszt* (kříž), *pogány* (pohan), *szent* (svatý), *pokol* (peklo), *vecsernye* (nešpory), *vacsora* (večeře). Rovněž názvy dní v sedmidenním týdnu jsou ve slovanských jazycích výsledkem křesťanské misie a část z nich (*szérda, csütörtök, péntek, szombat*) se objevuje i v maďarštině. Pro zemědělství, řemesla a venkovské prostředí si Maďaři převzali taková slova jako *iga* (jho), *járom* (jařmo), *patkó* (podkova), *barázda* (brázda), *csép* (cep), *széna* (seno), *lanka* (louka), *kalász* (klas), *kasza* (kosa), *kovács* (kovář), *göroncsér* (hrnčíř), *meszáros* (řezník) – a mnohé další názvy rostlin, stromů, obilovin, nástrojů, povolání, výrobků a potravin včetně takových jako pálinka nebo szlivovicza. I ve státní správě se uplatnil slovanský vliv, jak o tom svědčí slova *király* (král), *asztalnok* (stolník), *ispán* (župan), *vajda* (vojvoda), *komornok* (komorník), *poharnok* (číšník), *udvarnok* (dvořan) nebo *szabad* (svobodný) (Bujnák, 1933, s 369–409; Bláha, 2015, s. 116–117) Koexistenci obou etnik lze doložit i archeologicky od 10. století tzv. belobrdskou kulturou, která spojuje staromaďarské prvky se slovanskými ze západo- i jihoslovanského areálu (Kučera, 1974, s. 56–57). Významnou roli hráli Slované nepochybně při christianizaci Maďarů a nevypovídá o tom jen jazyk – významným dokladem je i skutečnost, že mezi vůbec první uherské svaté patří slovanští mniši (Pražák, 1981, s. 207–224). A nakonec lze rovněž doložit specifickou kooperaci staromaďarských válečnicko-politických a slovanských (post-velkomoravských) elit (Lukačka, 1987, s. 191–200), ať při samotném formování uherské státnosti nebo při správě specifického slovanského útvaru v rámci Uher (Nitransko), který se stal základem pro slovenskou etnogenezi i zemskou tradici, a jako specifická slo-

[2] *„Cuius regnum filii eius pauco, tempore, sed minus feliciter tenuerunt, partim Ungaris illud diripientibus, partim Teutonicis orientalibus, partim Poloniensibus solo tenus hostiliter depopulantibus.“*

Mgr. Michal Téra, Ph.D. (*1976)

Michal Téra ukončil magisterské studium historie na FF UK (2003) a doktorské studium slovanských literatur tamtéž. Mezi lety 2003–2008 působil na Historickém ústavu AV ČR. Od roku 2011 až dosud působí na Katedře literární kultury a slavistiky na filosofické fakultě Univerzity Pardubice. Specializuje se na dějiny a kulturu slovanských národů především v raném středověku.

michal.tera@upce.cz
Katedra literární kultury a slavistiky FF UPCE
Studentská 95, 532 10 Pardubice

Obr. Arpád obsazuje Panonii a místní Slované se mu poddávají. Obraz Mihalye Munkacsyho Honfoglalás z roku 1893, historická budova maďarského parlamentu v Budapešti.

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/53/Munkacsy_Mihaly_Honfoglalas_%28colored%29.jpg

vanská oblast je připomínán až do sklonku středověku (Steinhübel, 2016, s. 312–400, 507–51).

Nejspíše i pojmenování, pod kterým byli Maďaři představeni a kterým byli a jsou označováni v evropských jazycích (Hungari), vychází ze slovanského prostředí. A nepochybně bychom nalezli jistě celou řadu stop i v maďarské lidové kultuře – krojích, stavbách, zvyklostech, tancích, písňových textech a nápěvech apod. Vždyť venkovská zemědělská kultura se svým rytmem i svými obřady byla starým Maďarům neznámá.

Ani středověká uherská státnost nebyla prosta silných slovanských vlivů. Významný podíl na tom měly dynastické sňatky. Arpádovský rod se úzce propletl s dalšími okolními, převážně slovanskými dynastiemi, a to ve všech svých větvích. Už strýc Štěpána I. Michal měl za manželku příslušnici bulharského rodu tzv. komitopulů, z nichž vzešel car Samuil. Michalův syn i vnuk nesli slovanská jména (Ladislav, Domoslav). Ladislav a jeho bratr Vazul hledali azyl před svým královským bratrancem na Kyjevské Rusi, stejně jako později Vazulovi synové Ondřej I., Béla I. a Levente. Ondřej I. si v Kyjevě dokonce našel rurikovskou manželku, jeho bratr Béla I. měl za manželku Piastovnu Ryksu. A tak bychom mohli pokračovat v každé arpádovské generaci: manželkou Kolomana I. byla Eufémie Vladimirovna, manželkou Bély II. byla Helena Srbská, manželkou Gejzy II. byla Eufrozina Mstislavovna. K tomu musíme připočítat sňatky uherských princezen s příslušníky slovanských rodů (Přemyslovci, Rurikovci, Piastovci, Trpimírovci, Nemanjići, Asěnovci). Dalším významným faktorem byla velmocenská politika Uher od počátku 12. století, během níž se Arpádovci snažili vybudovat si svoje vlastní impérium mezi Karpatským obloukem a Jadranem – a někdy jejich ambice sahaly ještě dále. Díky tomu do orbitu uherského státu byly zahrnuty četné slovanské oblasti. V roce 1102 se králi Kolomanovi podařilo spojit chorvatskou a uherskou korunu do jednoho soustátí, které s jistými výkyvy trvalo až do roku 1918. Se ziskem Chorvatska a Dalmácie se pozornost arpádovských panovníků obrátila k Bosně, kterou vnímali jako teritorium svých přirozených zájmů, a snažili se ji vtělit do svého soustátí. Podobné snahy vyvíjeli uherští králové i vůči Srbsku a Bulharsku (pokusy s provinciemi Srem a Mačva), přičemž zde narazili nejen na odpor těchto zemí s cílem obhájit svoji samostatnost, ale i na zájmy Byzance. I tak žil slovanský Balkán až do turecké invaze ve stínu Uherského království a vůči Osmanům se zdejší státy dožadovaly účinné pomoci právě ze strany Uher. Na přelomu 12. a 13. století překročily ambice Arpádovců i karpatský hřeben při snaze proniknout do Haliče a zmocnit se jí, což se skutečně několikrát na krátké období podařilo (Волощук, 2005, s. 97–106). Za těchto okolností není nic zvláštního, že se na uherském dvoře objevovali vyhnaní příslušníci panujících dynastií z okolních slovanských zemí nebo že do služeb uherských panovníků vstupovali slovanští velmoži (Волощук, 2010, s. 17–26). Navíc propojení uherské a chorvatské koruny vedlo někdy k tomu, že chorvatská šlechta získávala nebývalý vliv na uherské záležitosti, který často uplatňovala díky klientelním klikám, jež se vytvářely kolem panovnického centra (např. rod Horvatů na sklonku 14. století).

V takových podmínkách se prostředí uherských elit nemohlo omezit pouze na maďarský jazyk a maďarskou identitu. Lze předpokládat, že slovanský jazyk ve svých různých variantách byl používán i u královského dvora a král vystupoval jako panovník nejen Maďarů, ale i slovanského obyvatelstva a představitel různých slovanských státních tradic. Není proto divu, že řada autorů, zvláště západních, zařazovala Uhry do okruhu slovanské Evropy jako její nedílnou součást. Když v druhé polovině 11. století píše brémský kronikář hamburského arcibiskupství Adam o Sclavanii rozprostírá ji až do Uher: *„…je asi desetkrát větší než naše Sasko, zvláště pokud připočteš ke Slavanii Čechy a Poláky, sídlící za Odrou, protože ani zvyky ani jazykem se neodlišují. Tuto krajinu velmi bohatou muži, zbraněmi i plody odevšad uzavírají pevné hranice lesů nebo řek. Na šířku se prostírá od jihu na sever, totiž od řeky Labe ke Skýtskému moři, na délku se jeví tak, že má počátek u naší hamburské diecéze a táhne se k východu nekonečnými prostorami až do Bulharska, Uher a Řecka.“*[3] (Magistri Adam Bremensis, 1917, s. 75–76; Adam Brémský,

[3] *„Sclavania […] decies maior esse fertur, quam nostra Saxonia, presertim si Boemiam et eos, qui trans Oddaram sunt, Polanos, quia nec habitu nec lingua discrepant, in partem adieceris Sclavaniae. Haec autem regio cum sit armis, viris et frugibus opulentissima, firmis undique saltuum vel terminis fluminum clauditur. Eius altitudo est a meridie in boream, hoc est ad Albia fluvio usque ad mare Scythicum. Longitudo autem illa videtur, quae initium habet ad nostra Hammaburhgensi parrochia et porrigitur in orientem infinitis aucta spatiis usque i Beguariam, Ungriam et Greciam.“*

2009, s. 93). Na přelomu 11. a 12. století zařazuje Uhry do „země slovanské" i anonymní autor první staropolské kroniky, když rozsah tohoto území vymezuje tak, že: *„…se táhne od Sarmatů, kteří se také nazývají Getové, až do Dánska a Saska; od Thrákie přes Uhry, kdysi obsazené Huny, kteří se také nazývají Uhrové, sahá přes Korutany do Bavorska; na jihu se zase rozprostírá podél Středozemního moře, od Epiru přes Dalmácii, Chorvatsko a Istrii, zasahuje k pobřeží Jaderského moře, kde leží Benátky a Aquileia, a tam hraničí s Itálií."*[4] (Galli Anonimi Cronica, 1864, s. 395; Gallus Anonymus, 2009, s. 25). O století později píše o „Slavanii" saský kronikář Helmold z Bosau: *„Jižní pobřeží Baltského moře pak obývají národy slovanské, z nichž první od východu jsou Rusové, potom [následují] Poláci. S nimi na severu sousedí Prusové, na jihu potom Češi, takzvaní Moravané či Korutanci a konečně Srbové. Připočítáme-li k slovanské zemi také Uhry, což prosazují někteří autoři, protože se od Slovanů příliš neliší ani zvyky, ani jazykem, rozroste se území slovanské řeči do šíře takřka nepředstavitelné."*[5] (Helmoldi presbyteri, 1937, s. 5; Helmold, 2012, s. 27) A ještě v 15. století se o „slovanské zemi" (Windischen landen, Windenland) v rámci Uherského království (Ungerland) zmiňuje Ulrich Richental ve své *Kostnické kronice*. (Ulrich Richental, 2009, s. 209, 289)

Slovanský podíl na vzniku uherského státu, christianizaci a usazení Maďarů je tak doložitelný z písemných pramenů, archeologie i lingvistiky. Otázka však zní, jak tuto kooperaci vnímalo prostředí maďarských, přesněji uherských elit při definování vlastní tradice. Chápali uherskou státnost jako záležitost maďarsko-slovanskou nebo jako čistě maďarskou? Komplexní odpověď na tuto otázku asi mít nikdy nebudeme, v každém případě jedním z vodítek mohou být středověké uherské kroniky a způsob, jak vnímají vznik uher-

[4] *„…a Saramticis qui et Getae vocantur in Daciam et Saxoniam terminatur, a Tracia autem per Ungariam, Hunis qui et Ungari dicuntur quondam occupatam, descendendo per Carinthiam in Bavarium diffinitur; ad austrum vero iuxta mare mediterraneum ab Eppyro derivando per Dalmaciam, Crovatiam et Hystriam finibus maris Adriatici terminata, ubi Venecia et Aquileia consistit, ab Hytalia sequestratur."*

[5] *„At litus australe Slavorum incolunt nationes, quorum ab oriente primi sunt Ruci, deinde Polani, habentes a septentrioni Pruzos, ab austro Boemos et eos qui dicuntur Marahi siwe Carinthi atque Sorabi. Quod si adieceris Ungariam in partem Slavaniae, ut quidam volunt, quia nec habitu nec lingua, discrepat, eo usque latitudo Slavicae linguae succrescit, ut pene careat estimatione."*

Obr. Kronika Jana z Turce, 15. století. První dvě stránky z tisku z roku 1488.
Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/eb/Thuroczy_elso_lap.jpg

ského státu a jak reflektují podíl Slovanů na jeho formování.

Nejstarší kronikářský text uherské letopisné tradice, kterým zřejmě byla *Gesta Hungarorum vetera* ze začátku 12. století, se bohužel nedochoval. Můžeme jen předpokládat, že se stal inspiračním zdrojem pozdějších historických děl (Bartoňková, 1965, s. 267). První z nich v chronologické řadě pocházejí ze 13. století. Nejspíše kolem roku 1210 napsal anonymní písař „P", kdysi ve službách krále Bély III., kroniku *Gesta Hungarorum*. Prakticky celé dílo se věnuje staromaďarským dějinám ve svérázném pojetí. Podle autora mají Maďaři původ ve Skýtii, jejich prapředkem byl Jafetův syn a první král ve Skýtii Magog a celý národ se podle Magoga pojmenoval Moger[6] (Kronika anonymného notára, 2000, s. 36).[7] Z Magogova potomstva vzešel nejslavnější a nejmocnější král Attila[8] (Kronika anonymného notára, 2000, s. 37), který přišel do Panonie roku 451 a vybudoval tu mocné město Buduvar/Ecilburg. Z potomstva téhož krále vzešel Ugek, otec knížete Álmoše, od něhož odvozují původ uherští králové a knížata (Kronika anonymného notára, 2000, s. 37).[9] Maďaři tedy pocházejí od Skythů, jejichž chvála následuje, byli mírní a moudří, neměli domy, ale stany, nebažili po zlatu, nebyli smilní, nebyli ujařmění žádným národem a byli vytrvalí. Následuje: vyprávění o prvním knížeti Álmošovi (*Almus*) – jeho volba, odchod z pravlasti, úspěšný boj s rusko-kumánským vojskem u Kyjeva, spojení se sedmi kumánskými náčelníky a společný postup s některými Rusy (předkové Rusínů) až do Panonie. Podle kronikáře hned při příchodu Álmoše přes „les Havaš" se mu místní Slované podřizují, slouží mu a poskytují vše potřebné (Kronika anonymného notára, 2000, s. 54).[10] Ale teprve Álmošův syn Arpád se skutečně zmocňuje země, kterou si nárokuje jako své legitimní dědictví po Attilovi (Kronika anonymného notára, 2000, s. 56).[11] Aby si však pojistil držbu nového území, provede Arpád úskokem rituál převzetí země od jejich předchozích majitelů – od jednoho z bájných slovanských vládců Panonie si vyžádá dvě lahve dunajské vody a nůši trávy z kraje Alpár (Kronika anonymného notára, 2000, s. 56).[12] Tento motiv se stane pevnou součástí maďarské mytologie o zaujetí země. Arpád v podstatě neustále rozděluje dobytou zemi a vyhání dosavadní vládce (Salan, Glad, Menomorout). Podrobí si Slovany, dřívější Salanovy poddané (Kronika anonymného notára, 2000, s. 78)[13], nechá dobýt a vyplenit Nitru, bráněnou vojvodou Zoborem (*Zubur*) s vojskem Čechů a „nitranských" Slovanů (*Boemi et omnes Nytrienses Sclavi; Sclavi et Boemi*) (Kronika anonymného notára, 2000, s. 82), a donutí dalšího slovanského vládce Menomorouta, aby mu po porážce odevzdal své království a svou dceru Arpádovu synovi a nástupci Zultovi (Kronika anonymného notára, 2000, s. 106).[14] Arpád uspořádá zásnuby, nechá přivést rukojmí a Menomoroutovi odevzdá Bihár (Kronika anonymného notára, 2000, s. 106).[15] Kronika končí Zultovým panováním, během něhož jsou stanoveny hranice země.

Anonymovo líčení přináší několik významných prvků, které se stanou pevnou součástí maďarské historické tradice až do 20. století (Otčenášková, 2012, s. 114–122; Pintérová, 2011, s. 73–109). Za prvé je to přímá linie mezi Huny a Maďary, kterou evokovalo jak podobné pojmenování v latině (Huni – Hungari), tak nepochybně podobný charakter kočovného obyvatelstva, jež přišlo ze stejného prostředí a chovalo se velmi podobně včetně děsivých nájezdů na své civilizovaněj-

[6] Tato mýtická jména získávají v pozdějších pramenech různou fonetickou podobu (Mogor, Magor, Magog) – viz níže.

[7] *„Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens illa a Magog rege vocata est Moger."*

[8] *„A cuius etiam progenie regis descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila…"*

[9] *„Longo autem post tempore de progenie eiusdem regis Magog descendit Ugek, pater Almi ducis, a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt."*

[10] *„Slavi vero habitatores terre audientes adventum eorum timuerunt valde, et sua sponte se Almo duci subiugaverunt eo, quod audiverant Almum ducem de genere Athile regis descendisse."*

[11] *„Licet preavus meus, potentissimus rex Athila, habuerit terram, que iacet inter Danubium et Thysciam…"*

[12] *„…duas langungulas plenas aqua Danubii et unam sarcinam de herbis sabulorum Olpar…"*

[13] *„Tunc omnes Sclavi habitatores terre, qui primo erant Salani ducis, propter timorem eorum se sua libera sponte subiugaverunt eis, nullo manum sublevante."*

[14] *„…victus et prostratus totum regnum et Zulte, filio Arpad, filiam suam dare non dubitaret…"*

[15] *„…elebratis nuptiis filiam Menumorout filio suo Zulte in uxorem acciperent, et filios incolarum in obsides positos secum ducerent, et duci Menumorout daret Byhor castrum…"*

ší okolí. Od toho byl pochopitelně pouze krůček k vytvoření přímé rodové linie mezi Attilou a Arpádem a tvrzení, že Maďaři a Arpádův rod mají na Panonii přirozený nárok z hlediska dědičného práva. Ale pokud by to nestačilo, je tu druhý významný motiv – získání země smlouvou, jejímž vyjádřením je rituální převzetí vody a pastvin. Tento motiv bude v dalších historických textech ještě široce rozvinut a stane se dalším nárokem na držbu nové země, ač provedený rituál byl nesrozumitelný pro ty, kterých se týkal především – původní obyvatele Panonie. Jestliže můžeme spojitost mezi Huny a Maďary označit za literární konstrukci učenců, pak motiv rituálního převzetí vody a země by mohl vycházet z autentické staromaďarské tradice. Konečně třetí motiv, který byl rovněž legitimizačním argumentem, doplňuje předchozí dva: Maďaři se nakonec zmocnili Panonie násilím, dobyli ji. Domácí vládce vyhnali či zabili, místní slovanské obyvatelstvo ovládli či přímo zotročili a stali se jedinými právoplatnými vládci země, které nakonec vyměřili hranice. Písař krále Bély tak velmi dobře věděl, že před Maďary bylo uherské území v rukou Slovanů, a vynaložil nemalé úsilí, aby odůvodnil skutečnost, proč se nyní nachází v rukou Maďarů a jejich panujícího rodu. V jeho očích však uherský stát nevzniká kooperací Maďarů a Slovanů, nýbrž je dílem toliko Maďarů a Slované v jeho příběhu hrají roli poražených, znevolněných a ovládaných. Zároveň můžeme konstatovat, že některé prvky (zaujetí a ovládnutí země, návrat do vlastního dědictví, vyhnání či ovládnutí protivníků) této staromaďarské tradice a její interpretace lze nalézt i ve vyprávění o původu jiných evropských národů (Frankové, Bavorové, Sasové), pocházejících ze středověkého období (Graus, 2016, s. 50–83).

Všechny tyto motivy se objevují i v dalších pozdějších dílech. O něco mladší kronika Šimona z Kézy z let 1282–1285 už svým názvem navazuje na první motiv Anonymova díla – *Gesta Hunnorum et Hungarorum*, tedy *Činy Hunů a Maďarů*. Šimonovo dílo má několik částí, z nichž první je tradičně nazývána *Hunskou kronikou*, protože se podrobně zabývá hunským vpádem do Evropy a Attilovou vládou, která je chápána jako organická součást maďarských dějin. Od Šimona se *Hunská kronika* stává pevnou součástí uherských středověkých historických děl. Není vyloučeno, že tato část vznikla dříve než samotná Šimonova kronika a byla již součástí starších nedochovaných děl – zvláště můžeme zmínit Šimonova předchůce a pokračovatele nejstarší (nedochované) uherské kroniky mistra Ákoše, kanovníka ve Stoličném Bělehradě (1248–1251) a kancléře královny (1248–1261) (Legendy a kroniky, 1988, s. 306). Šimonův text obsahuje i další části, které vstoupí do pozdějších historických textů: seznam sedmi maďarských „kapitánů" či zmínka o Svatoplukovi, synovi Morota (*Morot* = snad „Moravan"), který byl Maďary poražen.[16] Šimon ovšem doplňuje ještě jeden zajímavý motiv z úsvitu maďarských dějin: podle něho byl předkem Maďarů bohatýr Menroth z rodu Jafetova, který odešel po zmatení jazyků do Persie, kde se ženou Eneth zplodil dva syny Hunora a Mogora. Ti jednou při pronásledování laně objevili území za meotijskými bažinami s nádhernými pastvinami. Usadili se zde a vzali si za manželky dcery alanského knížete. Když se jejich rod rozplodil, ovládli celou *Skythii*. Je to pozoruhodný syžet, který má své analogie v evropské a zvláště stepní tradici (Eliade, 1997, s. 113–137). Je otázka, odkud se tento motiv vzal v uherské kronikářské tvorbě, zda pochází z archaické maďarské tradice, nebo se jedná o literární převzetí a zpracování. Známe totiž varianty podobného vyprávění, které se týkalo Hunů, z mnohem starších literárních textů – z východořímských kronik ze 6. století. Jordanés ve své *Getice* píše o Hunech, že se jedná o potomky čarodějnic a zlých duchů, kteří žili izolováni v Maiótských bažinách, odkud se ale zázračným způsobem dostali: „*A lovci tohoto kmene, když jednou jako obvykle lovili na své straně Maiótských bažin, spatřili jak se před nimi náhle ukázala laň a vstoupila do močálu; chvílemi šla a pak zas stála a poskytovala lovcům sama sebe jako průvodkyni cestou. Lovci ji následovali do bažiny, kterou do té doby považovali za nepřekročitelnou právě tak jako moře, a brzy přešli na druhou stranu do Skythie, jež se před nimi objevila. Laň však zmizela a já věřím, že celou tuto věc, k nenávisti všech Skythů, způsobili právě oni nečistí duchové, kteří pomohli vytvořit národ Hunů. Ti lovci, kromě Maiótidy naprosto neznali jinou část světa, však byli Skythií uchváceni, a protože byli chytří, domnívali se, že ona cesta, jež nebyla známa žádné předchozí generaci Hunů, jim byla ukázána z božského návodu. Vrátili se ke svým*

[16] K roli a proměnám Svatopluka v uherských kronikách se podrobně vyjádřil Steinhübel, 2016, s. 165–186.

a vyprávěli jim o tom. Chválili Skýthii a přesvědčili kmen, aby se vydal tou cestou, již se naučili od laně. Hunové tedy spěchali do Skýthie, a kohokoli při vstupu do té země potkali, toho obětovali svému vítězství.“ (Jordanes, 2012, s. 64–65) A velmi podobně líčí vstup turkických Bulharů na evropskou scénu i Prokopios z Kaisareie. Podle jeho líčení držel vládu nad Huny jeden panovník, který měl dva syny – Kutrigura a Utigura, praotce obou bulharských kmenů –, mezi které připadlo dědictví, jež si rozdělili. Žili za Maiótským jezerem beze styku s okolním světem, když jednou došlo ke změně vyvolané zázračným lovem: *„Po čase se vydalo – můžeme-li tomu věřit – několik kimmerských mladých mužů na lov a laň prchající před nimi skočila do těchto vod; mladí muži se buď z ctižádosti, lovecké vášně anebo z božského vnuknutí pustili za laní a nepřestali ji pronásledovat, dokud nedorazili spolu s ní na druhý břeh. A když hon pokračoval, najednou se ztratila. (Neukázala se jim totiž myslím pro nic jiného než k neštěstí tamějších barbarů.) Mladí muži neměli při lovu štěstí, ale našli příležitost k boji a kořisti. Vrátili se totiž rychle domů a podali všem Kimmerům zprávu, že tyto vody mohou přejít. Chopili se hned zbraní, přešli s celým národem úžinu a dorazili zakrátko na protější pevninu.“* (Prokopios, 1985, s. 291–292) Jestliže však podle uherské tradice předkové Maďarů nalezli cestu k azovským stepím (*Meotské* či *Maiótské bažiny*) jako do země zaslíbené, Bulhaři a Hunové se naopak z nich dostali jako z pasti. Je tedy otázka, zda Maďaři, Hunové a Bulhaři sdíleli jistou společnou tradici, která prosákla na stránky raně a vrcholně středověkých kronik, nebo si uherské prostředí ve snaze zdůraznit spojitost mezi Huny a Maďary přivlastnilo a přizpůsobilo literární motiv.

V každém případě rozvíjení těchto motivů zdůrazňovalo Uhry jako stát Maďarů, v němž není pro slovanskou tradici místo. To je u Šimona zdůrazněno jistým přehlížením slovanského obyvatelstva na území Panonie v době příchodu Maďarů. Svatopluk je u něho označen za *„jakéhosi knížete z Polska“*, který byl v panování nezkušený. Slované jsou tu jmenováni pouze v řadě s dalšími národy Panonie, které se staly poddanými Maďarů (Legendy a kroniky, 1988, s. 318).[17]

V podobném duchu navazují na kronikářskou tvorbu 13. století i letopisci ze století čtrnáctého a patnáctého. Soubor kronik ze 14. století – *Dubnická, Vídeňská obrázková* a *Budínská* jsou si textově natolik blízké, že působí jako redakce jednoho díla, především v úvodních částech všech děl (Bartoňková, 1965, s. 267). *Chro-*

[17] Nová edice s anglickým překladem viz Simonis de Keza, 1999.

Obr. Marek z Kaltu, Chronicum Pictum – Attila dobývá Aquileiu (vlevo) a Obsazení Panonské nížiny Maďary, 14. století (vpravo), Széchényiho národní knihovna v Budapešti.

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/Chronicon_Pictum_P014_Atilla_Aquilei%C3%A1t_ostromolja.JPG
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/99/Chronicon_Pictum_P021_A_magyarok_bej%C3%B6vetele.JPG

Obr. Arpád Feszty – Dobytí karpatské kotliny. Výsek z panoramatu z roku 1894 v Národním památníku Ópusztaszer. Vlevo mrtvoly poražených Slovanů.
Zdroj:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Arpadfeszty.jpg

nica picta označuje za společné předky Maďarů a Hunů potomky Jafetova syna Magoga Hunora a Magora, líčí „první příchod Maďarů", tj. Hunů do Panonie, přebírá rozšířenou *Hunskou kroniku* a opakuje „druhý příchod" Maďarů i seznam sedmi volených kapitánů (Marek z Káltu, 2016, 166–179). Autor také rozvinul příběh rituálního převzetí země – podle něho se maďarský posel Kusid setkal se Svatoplukem, následně naplnil lahev vodou z Dunaje, natrhal trávu a nabral půdu. Svatoplukovi posílají Maďaři bílého koně s pozlaceným sedlem a uzdou – posel žádá o trávu, vodu a půdu a panovník odpovídá: „Ať mají za svůj dar tolik, kolik chtějí." Načež Arpád vstupuje do země podle dědičného práva, Svatopluka vyzývá k odchodu, protože zemi od něho „koupili" (zemi za koně, trávu za uzdu, vodu za sedlo). Když slovanský vládce podmínky nepřijme, vytáhnou Maďaři proti němu, Svatopluk je poražen a na útěku se vrhá do Dunaje (Marek z Káltu, 2016, 181). Koho považoval autor za lid Uher, vyplývá ze scény z doby vlády krále Bély I. – na králův sněm z „celého Uherska" přichází „všechen pospolitý uherský lid", který žádá, aby mohl žít podle pohanských zvyků a mučit duchovní (Marek z Káltu, 2016, 216). Jedná se evidentně o Maďary – křesťanští Slované by nejspíše o něco podobného v druhé polovině 11. století už nežádali. Pisatel také vykládá jméno *Ladislaus* jako „Bohem daná sláva lidu" pomocí řecko-latinské etymologie a zcela ignoruje jeho evidentní slovanský původ – otázka je zda z neznalosti slovanského jazyka nebo záměrně (Marek z Káltu, 2016, 235). Přesto i na stránky kroniky proniknou bezděky slovanské prvky – jsou to např. slovanská jména v družině krále Šalamouna: župan *Vid*, Radovan, syn Bogaty či Vidův syn Ilia (Marek z Káltu, 2016, 223). Reálné zachycení dějů tak stojí v rozporu s ideovým vyzněním kroniky.

Analogicky situaci popisuje i *Dubnická kronika*, jejíž první část patří do kompozice *Kroniky 14. století*. Základem tohoto textu je redakce *Budínské kroniky* provedená za Karla Roberta. Její převážná část je zařazena do *Dubnické kroniky* včetně tzv. *Hunské kroniky,* přičemž autor následně využívá informace i z *Obrázkové kroniky* (Kronika uhorských kráľov, 2004, s. 11–12). I zde se hovoří o předcích Maďarů Hunorovi a Magogovi, synech Nimrodových, a o jejich lovu na laň v meótských bažinách i o sňatku s dcerami alanského knížete Dula. I zde se líčí „první" a „druhé" zaujetí Panonie, je zmíněn Svatopluk – polský panovník a syn Morota – a vylíčen příběh jeho setkání s Kusidem, který nabere lahev dunajské vody, hrst půdy a trávu z pastvin, za něž Arpád posílá Svatoplukovi koně s pozlacenou uzdou a sedlem, načež následuje Svatoplukovo vykázání a jeho porážka. Arpád zabírá zemi dědičným právem i právem vítěze, buduje hrad nedaleko místa Svatoplukovy smrti, kde následně vznikne Stoličný Bělehrad. Za Arpádových nástupců přicházejí do země cizinci, kteří se dávají do služeb maďarským vládcům, a z nichž pochází část maďarské šlechty. Jsou zde zmíněni i Hunt a Poznan, dva velmožové, kteří opásají budoucího krále Štěpána mečem a díky nimž se nad Maďary prosadí monarchická vláda. Ač jsou jejich jména slovanská,

jejich slovanský původ v kronice vůbec nezazní. (Kronika uhorských kráľov, 2004, s. 28–47) Ve stejném duchu a vlastně téměř stejnými slovy – i když s větším ohledem na tradici citování antických autorit – popisuje původ uherského státu i poslední významné uherské středověké letopisné dílo: kronika Jana z Turca. I on do svého díla zařazuje *Hunskou kroniku*, i on zná podání o Kusidovi a sběru travin, půdy a vody a jejich směně za bílého koně, i on jmenuje sedm maďarských kapitánů a původ nejvýznamnějších aristokratických rodů. (Johannes de Thurocz, 2014, s. 353–386)

Zdá se, že historická tradice středověkých Uher měla jasno – Uhry jsou státem Maďarů, kteří drží zemi dědičným právem i díky vítězství, a Slované jsou služebníky vládnoucího etnika, z něhož vychází panující dynastie a nejvýznamnější aristokratické rody. Ačkoliv nemáme dochované všechny letopisné a kronikářské texty ze středověkého Uherska, je zřejmé, že hlavní myšlenkou středověké uherské historiografické tvorby bylo legitimizovat dynastii a tradici odvozující se od maďarských dobyvatelů Panonie. (Marsina, 2013, s. 189) Dochoval se však ještě jeden text, který tuto monolitní konstrukci narušuje. Jedná se o tzv. *Uhersko-polskou kroniku*, která snad vznikla ve 20. letech 13. století na dvoře syna Ondřeje II. Kolomana, jenž jeden čas vystupoval jako haličský král a jako chorvatsko-slavonský herceg. Chorvatsko-slavonské prostředí je zřejmě i místem vzniku této pozoruhodné památky (Grzesik, 2019, s. 73–81).[18] Pozoruhodnost textu totiž spočívá v jeho zdůrazňování slovanských kořenů Uherského království, což je vyjádřeno příběhem o příchodů Maďarů do Panonie. Zde kronika neopakuje „hunský" příběh v té struktuře, v jaké to činí jiné středověké uherské letopisy. Spíše slévá do sebe hunskou a maďarskou tradici a nejspíše spojuje v jednu osobu Attilu a Arpáda. Podle kroniky dosáhli Maďaři katolické víry, ale nikoliv ve své původní vlasti, ale po mnohých putováních v jiné zemi zvané *Sclavania (…non in propria Regione, in aliena quae Sclaviania nominatur, post multos labores et erumnas ad fidem Catholicam mirabili sua providentia vocare dignatus es.)* (Kronika węgierska i czeska, 1823, s. 4).[19] Pro obsazení Panonie byla klíčová skutečnost, že Boží anděl vyzval Attilu (*Aquilla*), aby neútočil na Řím, ale potrestal zrádce a vrahy Bohem vyvoleného krále Kazimíra, vládce slovanského a chorvatského (*…sed reverte et Meum electum Regem Casimirum, qui in Sclavoniae et Chrvaciae partibus toto corde ac mentis affectu fideliter in Saeculo servivit…*) (Kronika węgierska i czeska, 1823, s. 14). Attila žení své muže se slovanskými a chorvatskými nevěstami a sám si bere slovanskou pannu (*Missis autem nuntiis accepit a Principe Sclavorum filiam de Tribu eadem, et copulavit sibi Eam in uxorem: simliter et Exercitus ejus de eadem Tribu Uxoribus copulatus est.*) (Kronika węgierska i czeska, 1823, s. 18). Attila pojmenovává zemi na počest svého národa *Ungaria* a žení svého nejstaršího syna s Chorvatkou (*… Colummen, qui accepit uxorem do Chrvacia.*). Kolummen má syna Bélu, který si bere Řekyni z císařského rodu, žije ve „svém" městě Aquileji (pojmenovaném po jeho dědovi) a pak se vrátí do své **slovanské** země, kterou jeho děd nazval ***Ungaria*** (*…venit in Terram suam Sclavoniam, quam adavus suus Ungariam apellavit.*) (Kronika węgierska i czeska, 1823, s. 20). Bélův syn se jmenuje Jesse, žení se s Polkou (*Athlaida, Athleida*) a ta ho obrací na křesťanství. Jejich synem je svatý Štěpán, takže pod „Jessem" můžeme rozeznat knížete Gejzu.[20]

Je zřejmé, že pisatel kroniky se pokouší sladit tradici staromaďarskou, která se i u něho vztahuje až k Hunům, s pojetím slovanským, resp. chorvatským. Uherská komunita ještě před vznikem monarchie se podle něho formuje jako spojení maďarského a slovanského živlu, přičemž Maďaři přijímají křesťanskou víru právě prostřednictvím Slovanů. Toto pojetí však v uherské středověké kronikářské tvorbě zůstalo osamocené a nakonec upadlo v zapomenutí. Znovu se objevuje až ve slovenské literární tvorbě od 17. století, kdy vzrůstá sebevědomí slovenského prostředí, které se snaží vyložit uherskou státnost – i vzhledem k tomu, že většina maďarských oblastí se nachází pod osmanskou nadvládou – jako rovnocenný svazek Maďarů a Slovanů a opět oživuje cyrilometodějskou a velkomoravskou tradici. Proti podmanitelské teorii, jež vycházela z uherské stře-

[18] Grzesik za jednoho z možných autorů navrhuje uherského kancléře a pécského biskupa Kalána (Grzesik, 1999, s. 208–212).

[19] Novější vydání viz Chronica Hungaro-Polonica, 1969.

[20] Ke kronice a její návaznosti na velkomoravskou tradici blíže viz Homza, 2009. Zajímavá je rovněž recenze Grzesika na Homzovu publikaci viz Grzesik, 2012b, s. 101–105.

dověké historiografické tvorby a nalezla uplatnění v rodícím se novodobém maďarském nacionalismu, staví teorii tzv. pohostinskou hledající odůvodnění pro rovnocennou pozici slovenského a obecně slovanského živlu v Uhrách (Grzesik, 2012a, s. 31–37).

Z výše řečeného můžeme vyvodit několik závěrů:

1. Středověká uherská historická tradice konstruuje počátky uherského státu ze staromaďarských dějin.
2. Součástí těchto dějin se v pojetí uherských autorů staly i dějiny Hunů, které byly organicky včleněny do chronologického rámce staromaďarské a uherské historie.
3. Historický výklad počátků uherského státu byl pevně spjat s legitimizací zaujetí země, kterou dříve obývaly a ovládaly jiné národy. Většina uherských kronik využila trojí obhajobu maďarského panství v Panonii: dědičné právo Arpádovců po Attilovi, rituální smlouvu s předchozím vládcem země vyjádřenou převzetím vody, půdy a pastvin za bílého koně a fakt dobytí, tedy právo vítězů.
4. V tomto pojetí jsou místní Slované ti, kteří byli ovládnuti. Ať už se podvolili sami nebo kladli houževnatý odpor, byli poraženi a jen v náznacích zmiňují některé kroniky jejich kooperaci s Maďary na počátcích uherské státnosti. Pro oficiální historickou paměť však stojí stranou, nejsou součástí uherské státní myšlenky a nepodílejí se na ní jako rovnocenní partneři.
5. Jedinou (dochovanou) výjimkou mezi uherskými historiografickými texty představuje *Uhersko-polská kronika* z počátku 13. století, která naopak velmi silně zdůrazňuje slovanský podíl na počátcích uherského státu. Jedná se tak o svědectví, že v uherském prostředí existoval alternativní myšlenkový proud, který si uvědomoval slovanskou účast na společenském a politickém formování a životě státu a snažil se ji organicky včlenit do společné historické tradice Maďarů a uherských Slovanů – není jistě náhodou, že daná kronika nejspíše vznikla v chorvatském prostředí a zároveň na dvoře arpádovského místodržícího. Tento přístup se však neprosadil jako dominantní a byl odsunut do zapomnění. Jednalo se však zřejmě o pokus, který měl položit základy poněkud jiné ideji uherského státu – totiž té, která by smiřovala urozené a svébytné prostředí chorvatské aristokracie a snad i dalších jihoslovanských prostředí s uherskou hegemonií. Tento vpravdě „imperiální" středověký uherský projekt se ovšem nerealizoval – přinejmenším zkoumané středověké kroniky nesvědčí o snaze vytvořit z Uherského království říši, která by propojila různorodé lokální elity pod jednu státní myšlenku při zachování jejich svébytnosti. Politika dvora mohla být pochopitelně jiná, pružnější. Nicméně k prosazení myšlenky jakéhosi maďarsko-slovanského „impéria" nedošlo – přinejmenším učenecká část uherské společnosti spoléhala na maďarskou tradici.

„Idea státu uherského" v předosmanském období tak byla postavena především na staromaďarské tradici. Přestože zde byla praxe výrazného ovlivňování a prolínání maďarského a slovanského živlu, v ideových koncepcích středověkého státu a společnosti tato praxe nenašla způsob vyjádření. Teprve osmanská agrese, která pohltila většinu maďarského etnického území státu, ztráta nárazníkové Bosny, kulturní rozvoj slovenského prostředí a vzrůst významu Chorvatska při obraně proti Turkům jasně demonstrovaly, že uherskou státnost nelze redukovat pouze na maďarskou složku a maďarské pojetí dějin. Přesto se středověká rodově dvorská tradice vyjádřená v kronikářských koncepcích a spolehající na legitimizaci maďarského panství nad Panonií stala základem rodícího se novodobého maďarského nacionalismu po obnovení integrity Uher, který na rozdíl od středověkého pojetí byl ostře zaměřen proti všem národním a jazykovým požadavkům nemaďarských národů Uher. Lze snad s nadsázkou říci, že staromaďarská tradice zaujetí země zrodila středověkou ideu uherské státnosti, aby se v moderní době stala jejím hrobníkem.

Použitá literatura

Prameny

ADAM BRÉMSKÝ. (2009) Činy biskupů hamburského kostela. Velká kronika evropského Severu. Přeložila Libuše Hrabová. Praha: Argo.

COSMAE PRAGENSIS CHRONICA BOEMORUM. (1923) Berolini: Wiedmannsche Buchhandlung.

GALLI ANONIMI CRONICA ET GESTA SIVE PRINCIPIUM POLONORUM. (1864) In Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski. Tom pierwszy. Lwów: August Bielowski.

GALLUS ANONYMUS. (2009) Kronika a činy polských knížat a vládců. Přeložil Josef Förster. Praha: Argo.

HELMOLD Z BOSAU. (2012) Kronika Slovanů. Přeložil Jan Zdichynec. Praha: Argo.

HELMOLDI PRESBYTERI BOSOVIENSIS CRONICA SLAVORUM. (1937) Johann Lappenberg – Bernhard Schmeidler (eds.). Hannoverae: Hahnische Buchhandlung.

CHRONICA HUNGARO-POLONICA. (1969) Pars 1. (Textus cum varietate lectionum). B. Karaczony (ed.). Szeged: Universitas Szegedensis.

JOHANNES DE THUROCZ. (2014) Chronica Hungarorum/Kronika Jána z Turca. Přeložil Július Sopko. Bratislava: Perfekt.

JORDANES. (2012) Gótské dějiny/Římské dějiny. Přeložil Stanislav Doležal. Praha: Argo.

KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ. (2005) Přeložili Karel Hrdina a Marie Bláhová. Praha – Litomyšl: Paseka.

KRONIKA anonymného notára kráľa Bela – Gesta Hungarorum. (2000) Přeložil Vincent Múcska. Budmerice: Vydavateľstvo RAK.

KRONIKA UHORSKÝCH KRÁĽOV zvaná Dubnická. Historické rozprávanie neznámeho autora o minulosti Uhorského kráľovstva od výbojov Hunov do Európy až po sobáš Mateja Korvína s Beatricou. (2004) Přeložil Július Sopko. Budmerice: Vydavateľstvo RAK.

KRONIKA WĘGIERSKA I CZESKA. (1823) Warszawa: Hipolit Kownacki.

LEGENDY A KRONIKY KORUNY UHERSKÉ. (1988) Přeložili Dagmar Bartoňková, Jana Nechutová, Richard Pražák. Praha: Vyšehrad.

MAGISTRI ADAM BREMENSIS GESTA HAMMABURGENSIS ECCLESIAE PONTIFICUM. (1917) Hannoverae et Lipsiae: Hahnsche Buchhandlung.

MAGNAE MORAVIAE FONTES HISTORICI = Prameny k dějinám Velké Moravy. Vol. 3, Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. (1969) Brno: Universita J. E. Purkyně.

MAREK Z KÁLTU. (2016) Chronica picta – Viedenská maľovaná kronika. Přeložili Julius Sopko, Tünde Lengyelová. Bratislava: Perfekt.

PROKOPIOS Z KAISAREIE. (1985) Válka s Góty. Přeložil Pavel Beneš. Praha: Odeon.

SIMONIS DE KEZA. (1999) Gesta Hungarorum/The deeds of the Hungarian. László Veszprémy – Frank Schaer (eds. et transl.). Budapest: Central European University Press.

ULRICH RICHENTAL. (2009) Kostnická kronika. Historické rozprávanie o meste, ktoré sa stalo stredom Európy, a čo to znamenalo pre Slovákov a Čechov. Mária Papsonová – František Šmahel – Daniela Dvořáková (eds.). Budmerice: Vydavateľstvo RAK.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ РУССКИХ ЛЕТОПИСЕЙ. Том второй: Ипатьевская летопись. (2001) Москва: Языки славянской культуры.

Sekundární literatura

BARTOŇKOVÁ D. (1965) Uherské písemné prameny o Velké Moravě. In Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity. Řada archeologicko-klasická. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.

BLÁHA O. (2015) Jazyky střední Evropy. Olomouc: Univerzita Palackého.

BUJNÁK P. (1933) Obrátenie Maďarov na vieru kresťanskú. In Ján Stanislav (ed.). Ríša veľkomoravská: sborník vedeckých prác. Praha: L. Mazač, s. 369–409.

ELIADE M. (1997) Od Zalmoxida k Čingischánovi. Srovnávací studie o náboženstvích a folkloru Dácie a východní Evropy. Přeložil Oldřich Kalfiřt. Praha: Argo.

FONT M. (2005) Ugarsko Kraljevstvo i Hrvatska u srednjem vijeku, In Povijesni prilozi 24, 2005. Zagreb: Hrvatski institut za povijest /Croatian Institute of History, s. 7–22.

GRAUS F. (2016) Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku. Přeložil Jan Dobeš. Praha: Argo.

GRZESIK R. (1999). Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk.

GRZESIK R. (2012a) Zmagania słowacko-węgierskie w postrzeganiu wspólnej historii. In Balcanica Posnaniensia. Acta et studia 19, 2012. Poznań: Instytut Historii UAM, s. 31–37.

GRZESIK R. (2012b) Nowe wydanie Kroniki węgiersko-polskiej. In Studia Źródłoznawcze 50, 2012. Warszawa: Instytut Historii PAN, s. 101–105.

GRZESIK R. (2019) Chorwacja i Węgry v Kronice węgiersko-polskiej. In Balcanica Posnaniensia. Acta et studia 26, 2019. Poznań: Instytut Historii UAM, s. 73–81.

HOMZA M. (2009) Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy. Bratislava: Post Scriptum.

KUČERA M. (1974) Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava: Veda.

LASIĆ L. (2011) Odnos Ugarske i Bosne do njezinog pada 1463. godine. In Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru 4, 2011. Zadar: Sveučilište u Zadru, s. 39–59.

LUKAČKA J. (1987) Úloha šlachty slovanského pôvodu při stabilizácii uhorského včasnofeudálneho štátu. In Typologie raně feudálních států. Mezinárodní konference Praha 18.-20. listopadu 1986, Ústav československých a světových dějin ČSAV: sborník příspěvků. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, s. 191–200.

MARSINA R. (2013) Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie. Bratislava: Post Scriptum.

OTČENÁŠOVÁ S. (2012) Ako Svätopluk svoju zem za bieleho koňa predal… Vzájomné obrazy Slovákov a Maďarov v slovenských a maďarských dejepisných učebniciach vydávaných v rokoch 1918 až 1989, in: Forum Historiae 6, 2012. Etnické stereotypy v historickom výskume, s. 114–122.

PINTÉROVÁ B. (2011) Pohľady maďarskej historiografie na otázku príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny a na ich vzťahy k okoliu (od polovice 19. storočia do konca 20. storočia). In Dějiny – teorie – kritika / History – Theory – Cristicism 1, 2011. Praha: Fakulta humanitních studií UK, s. 73–109.

PRAŽÁK R. (1981) Nejstarší uherská legenda Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kulturních souvislostech své doby. In Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 207–224.

STEINHÜBEL J. (2016) Nitrianske kniežactvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Budmerice: Vydavateľstvo RAK.

ZSOLDOS A. (2004) Hrvatska i Slavonija u srednjevjekovnoj Ugarskoj kraljevini. In Kruhek M. (ed.). Hrvatsko-mađarski odnosi1102.–1918. Zbornik radova. Zagreb: Hrvatski institu za povijest, s. 19–26.

ВОЛОЩУК М. М. (2005) Венгерское присутствие в Галиции в 1214–1219 годах. In Вопросы истории 12, 2005. Москва: Академия наук РФ – Институт истории, s. 97–106.

ВОЛОЩУК М. М. (2010) Неизвестные страницы биографии галицкого боярина Володислава Кормильчича (1214–1232). In Древняя Русь. Вопросы медиевистики 41, 2010. Москва: Индрик, s. 17–26.

SUMMARY & KEYWORDS

The idea of Hungarian statehood and Slavs in medieval Hungarian chronicler texts

The birth of the Hungarian state was not only related to the Hungarian invasion of Central Europe and the destruction of Great Moravia, but also to the intensive cooperation between the Hungarians and the Slavs. The Slavs passed on knowledge to the Hungarians about agriculture, crafts and settled life in general, they provided them with Christianity and also knowledge of the functioning of state structures. The Slavic aristocracy actively participated in the establishment of the Kingdom of Hungary. Nevertheless, this Slavic contribution to the formation of medieval Hungarian society is not reflected in Hungarian medieval chronicles. In these texts, which have been preserved from the period between the beginning of the 13th and the end of the 15th century, the role of the Slavs in the establishment of the Hungarian state is hardly mentioned. The chronicles rely on the old Hungarian historical tradition, connect the old Hungarians with the Huns, claim that the Arpad family had an inherited claim to Pannonia, describe a ritual treaty that took the Hungarians to the land of previous rulers, and describe victorious battles with local Slavs and its legendary rulers. In these chronicles, the Slavs appear only as a controlled and submissive ethnic group, which plays only a passive role in the establishment of the Hungarian state. Medieval chronicles thus laid the foundation for the so-called theory of subjugation, with which modern Hungarian nationalism operated from the 18th century. The only exception to these texts is the so-called Hungarian-Polish chronicle, which originated at the court of the Arpad prince and viceroy of Croatia Koloman in the 13th century. This chronicle describes the connection between the Slavic and Hungarian elements in the very beginning of the Hungarian state and the Christianization that originated from the Slavs to the Hungarians.

▸ The Kingdom of Hungary; medieval; Hungarians; Slavs; chronicles; 13th - 15th century

Zrození maďarského státu souviselo nejen s maďarskou invazí do střední Evropy a zničením Velké Moravy, ale také s intenzivní spoluprací mezi Maďary a Slovany. Slované předávali Maďarům znalosti o zemědělství, řemeslech a usedlém životě obecně, prostředkovali jim křesťanství a také znalosti o fungování státních struktur. Slovanská aristokracie se aktivně podílela na založení Uherského království. Tento slovanský příspěvek k formování středověké maďarské společnosti se nicméně neodráží v maďarských středověkých kronikách. V těchto textech, které se dochovaly z období mezi počátkem 13. a koncem 15. století, se role Slovanů při vzniku maďarského státu téměř nezmiňuje. Kroniky se opírají o starou maďarskou historickou tradici, spojují staré Maďary s Huny, tvrdí, že rod Arpádů měl zděděný nárok na Panonii, popisuje rituální smlouvu, která Maďary přivedla do země předchozích vládců, a popisuje vítězné bitvy s místními Slovany a jejich legendárními vládci. V těchto kronikách se Slované objevují pouze jako kontrolovaná a podrobená etnická skupina, která hraje při vzniku maďarského státu pouze pasivní roli. Středověké kroniky tak položily základ takzvané teorii podrobení, kterou moderní maďarský nacionalismus využíval od 18. století. Jedinou výjimkou z těchto textů je takzvaná *Uhersko-polská kronika*, která vznikla na dvoře arpádovského knížete a místokrále Chorvatska Kolomana ve 13. století. Tato kronika popisuje souvislost mezi slovanskými a maďarskými prvky na samém počátku uherského státu a christianizaci, která pronikala od Slovanů k Maďarům.

▸ Uherské království; středověk; Maďaři; Slované; kroniky; 13. – 15. století